

Wojciech Białek, Grażyna Wnuk

7

Teraz
GEOGRAFIA

zwiastun podręcznika

podręcznik dla klasy siódmej szkoły podstawowej

Wojciech Białek, Grażyna Wnuk

Teraz GEOGRAFIA

Polska – moja Ojczyzna

zwiastun podręcznika

podręcznik dla szkoły podstawowej

klasa 7

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
I. Środowisko przyrodnicze Polski na tle Europy	6
1. Położenie Polski w Europie.....	7
2. Konsekwencje położenia geograficznego Polski	10
3. Podział administracyjny	12
4. Ruchy górotwórcze i zlodowacenia a ukształtowanie powierzchni....	16
5. Czynniki wpływające na klimat.....	23
6. Charakterystyka elementów klimatu.....	26
7. Wpływ klimatu i pogody na sposoby gospodarowania	32
8. Morze Bałtyckie.....	36
9. Rzeki i jeziora	41
10. Gleby.....	47
11. Lasy.....	52
12. Ochrona przyrody	57
13. Surowce mineralne	62
II. Społeczeństwo Polski na tle Europy	67
1. Liczba ludności Polski i Europy po 1945 roku.....	68
2. Rozmieszczenie ludności	71
3. Przyrost naturalny. Struktura płci i wieku	73
4. Migracje zagraniczne w Polsce.....	76
5. Przyrost rzeczywisty	79
6. Struktura narodowościowa i wyznaniowa ludności	81
7. Struktura zatrudnienia i wykształcenia ludności	85
8. Problem bezrobocia	88
9. Procesy urbanizacji.....	91
III. Gospodarka Polski na tle Europy	96
1. Czynniki rozwoju rolnictwa	97
2. Główne uprawy.....	101
3. Chów zwierząt gospodarskich	105
4. Gospodarka energetyczna.....	108
5. Przemysł przetwórczy.....	114
6. Zmiany w polskim przemyśle.....	117
7. Znaczenie usług	120
8. Transport i łączność	122
9. Gospodarka morska	129
10. Walory turystyczne.....	133
11. Polska na arenie międzynarodowej.....	142

IV. Relacje między elementami środowiska geograficznego w Polsce	146
1. Współzależności między elementami środowiska geograficznego ...	147
2. Ochrona przeciwpowodziowa i skutki powodzi	150
3. Warunki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze a rozwój energetyki	157
4. Przekształcanie krajobrazu strefy podmiejskiej dużego miasta	163
5. Migracje a zmiany struktury ludności na obszarach wiejskich	168
6. Przemiany gospodarcze a zmiany w strukturze zatrudnienia	173
7. Rozwój transportu a lokalizacja inwestycji	180
8. Walory przyrodnicze i kulturowe regionu a rozwój turystyki	186
V. Własny region	192
1. Region, w którym mieszkam. Położenie regionu na mapie	193
2. Pobrzeże Bałtyku. Wycieczka krajoznawcza na podstawie źródeł informacji	196
3. Pojezierza. Środowisko przyrodnicze regionu	202
4. Niziny Środkowopolskie. Obserwacje terenowe w regionie	207
5. Wyżyny. Ludność i gospodarka regionu	211
6. Kotliny Podkarpackie. Przyrodnicze i kulturowe walory regionu	217
7. Karpaty. Współpraca międzyregionalna	221
8. Sudety. Skały w regionie	225
VI. Moja „mała ojczyzna”	230
1. Poznaję moją „małą ojczyznę”	231
2. Osiedle moją „małą ojczyznę”	234
3. Wieś moją „małą ojczyznę”	240
Podręcznik zawiera wklejki:	
Mapa fizyczna Polski	
Podziały administracyjne Polski	16/17
Mapa fizyczna Europy	
Mapa polityczna Europy	80/81
Wybrane skarby kultury polskiej	
Turystyka i ochrona przyrody Polski	224/225

WSTĘP

Podręcznik **Teraz geografia 7** jest przeznaczony do nauczania geografii w klasie siódmej szkoły podstawowej.

Zakres treści obejmuje środowisko przyrodnicze, społeczeństwo i gospodarkę Polski oraz zachodzące między nimi relacje. Osobne działy dotyczące własnego regionu i „małej ojczyzny” przyczynią się do kształtowania poczucia odpowiedzialności za stan środowiska i przyszły rozwój społeczno-gospodarczy najbliższego otoczenia. Powinny też zachęcić młodego człowieka do praktycznych i mądrych działań na rzecz społeczności lokalnej.

Charakterystyka Polski na tle Europy pozwoli na porównanie środowiska przyrodniczego i potencjału społeczno-gospodarczego naszego kraju z innymi państwami kontynentu.

Poznanie piękna naszej Ojczyzny – tej dużej i tej małej – jej walorów przyrodniczych, kulturowych, turystycznych, a także sukcesów gospodarczych Polski i Polaków, przyczyni się do umocnienia więzi z krajem oraz poczucia dumy z jego osiągnięć.

Tekst podręcznika uzupełniono informacjami zawartymi w ramkach:

Czy wiesz, że ...

Tu znajdują się interesujące informacje, związane z tematem lekcji.

Potrafisz to wykonać

Tu zamieszczono zadania, które ułatwią utrwalenie zdobytej wiedzy.

Drogi Uczniu,

Pamiętaj, że podręcznik, który masz w ręku, będzie służył również Twoim młodszym Kolegom i Koleżankom. Do wszystkich pytań, poleceń i zadań zawartych w podręczniku należy się odnieść w zeszyte uczniowskim.

Zapraszamy w podróż po Polsce!

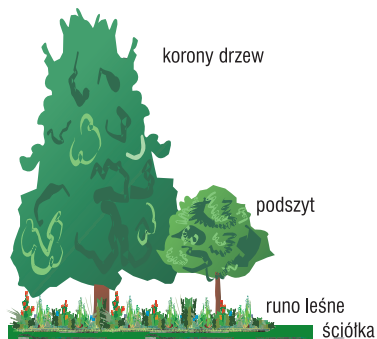
Autorzy

**I. ŚRODOWISKO
PRZYRODNICZE POLSKI
NA TLE EUROPY**

11. Lasy

Las należy do odnawialnych zasobów przyrody. Występuje jako formacja roślinna naturalna. Las tworzą szczególne zespoły organizmów roślinnych, zwierzęcych, mikroorganizmów oraz gleba.

W lesie są cztery **piętra roślinne**: ściółka (warstwa pokrywająca glebę), runo leśne (mchy, grzyby, krzewinki), podszyt (krzewy i niskie drzewa) i korony drzew.

Ryc. 49. Piętra roślinne w lesie

Lasy w Polsce zajmują największą powierzchnię spośród wszystkich formacji roślinnych. Ze względu na warunki klimatyczne, rodzaj podłoża i stosunki wodne wykształciły się w Polsce różne typy lasów. Najważniejszymi typami lasów w naszym kraju są: bory, bory mieszane, grądy, łęgi, olsy i buczyny.

Bory

Bory mieszane

Grądy

Bory, czyli lasy iglaste, zajmują około 68% ogólnej powierzchni lasów w Polsce. Rosną na glebach o podłożu piaszczystym i gliniastym oraz na glebach górskich. Wśród drzew borów przeważają sosny, świerki i jodły. Jako naturalne formacje roślinne występują w Karpatach, Sudetach, Górach Świętokrzyskich oraz na pojezierzach, gdzie rosną na piaskach sandrowych.

Bory mieszane to lasy, w których obok drzew iglastych rosną drzewa liściaste, np. dęby, brzozy, topole, osiki, lipy. Występują powszechnie na pojezierzach, w pasie Nizin Środkowopolskich, na wyżynach i w górach.

Grądy – wielogatunkowe lasy liściaste z przewagą grabów i dębów – spotkać można na terenie całej Polski. Przed ingerencją człowieka zajmowały największy obszar naszego kraju. Najwięcej grądów rośnie na Roztoczu, Wyżynie Małopolskiej i na pojezierzach. Stanowią 10% ogółu powierzchni leśnej.

Łęgi

Olsy

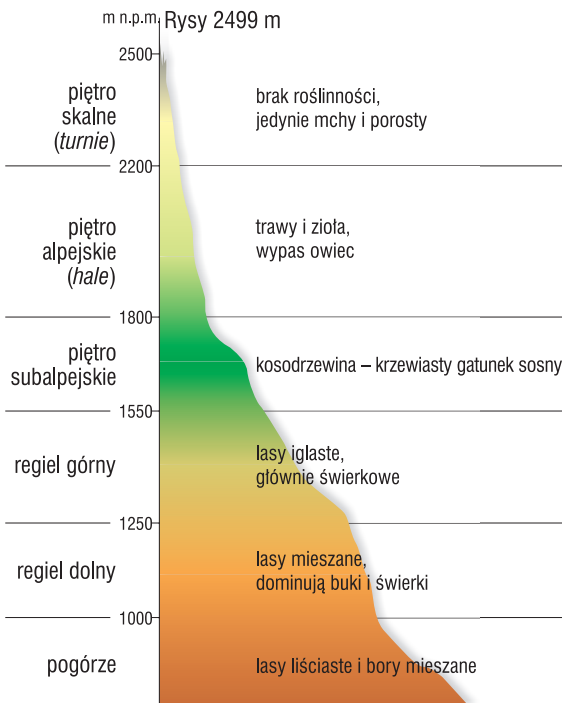

Buczyny

Łęgi to lasy występujące głównie w dolinach rzek i nad brzegami jezior. Spotkać tu można drzewa rosnące na glebach wilgotnych, np. wierzby, jesiony i topole. Łęgi znajdują się na Żuławach Wiślanych i Nizinie Mazowieckiej.

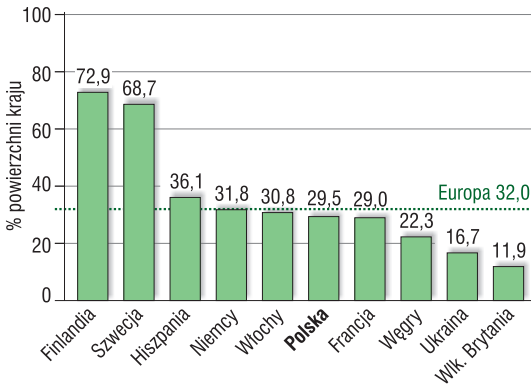
Olsy rosną na obszarach bagiennych. W ich skład wchodzi głównie: czarne olsze, wierzby, brzozy, jesiony. Największe skupiska lasów olszowych występują na Polesiu Lubelskim i Nizinie Podlaskiej.

Buczyny, czyli lasy liściaste i mieszane z przewagą buków, rosną na żyznych glebach zachodniej Polski oraz w Karpatach.

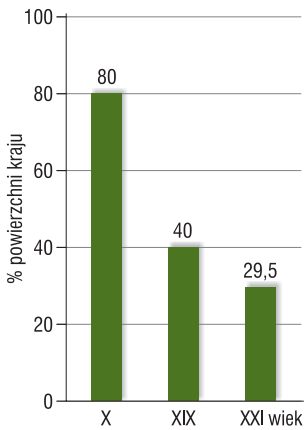
Ryc. 50. Piętrowość roślinności w Tatrach

W górach cechą charakterystyczną jest zmienność typów roślinności wraz ze wzrostem wysokości nad poziomem morza oraz w związku z różną orientacją stoków. Wytworzyły się **piętra roślinności**. Najniżej – na pogórzach, wśród pól uprawnych – występują lasy liściaste i bory mieszane, a w strefie regla dolnego – lasy bukowe i świerkowe. Wyższe piętra stanowią iglaste lasy regla górnego z dominacją świerków oraz piętro kosodrzewiny – gatunku sosny karłowatej, rosnącej w trudnych warunkach glebowych i klimatycznych. Najwyższe piętro stanowią mchy i porosty rosnące w szczelinach skalnych i w miejscach zacienionych.

Ryc. 51. Lesistość w wybranych krajach Europy w 2015 roku

Źródło: Rocznik Statystyczny 2016, GUS, Warszawa

Ryc. 52. Zmiany lesistości powierzchni Polski

wały puszcze. Jedynie partie szczytowe gór, skaliste grzbiety górskie (granie) oraz doliny rzek nie były porośnięte lasami. W X wieku lasy zajmowały ponad 80% obecnego obszaru Polski. Wraz z rozwojem gospodarczym państwa lasów w Polsce ubywało. Rozwojowi rolnictwa towarzyszyły karczowanie drzew i zamiana obszarów leśnych na pola uprawne.

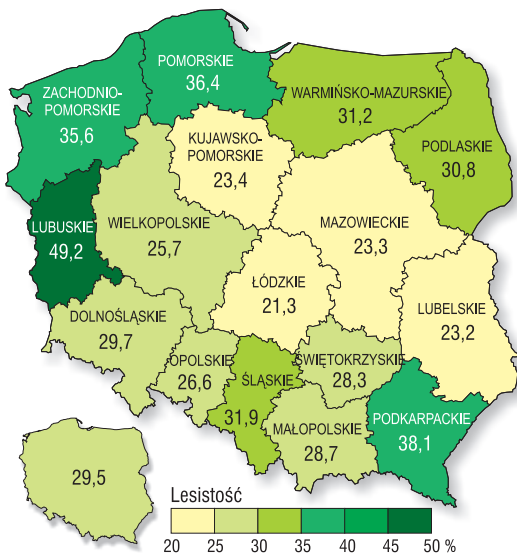
Doceniając rolę lasów w przyrodzie i gospodarce, podjęto w ostatnim okresie szereg działań chroniących zasoby leśne. Powierzchnia lasów w Polsce zwiększa się w wyniku zalesiania, szczególnie dawnych obszarów rolniczych po PGR-ach (Państwowych Gospodarstwach Rolnych), na których przeważają

Lesistość to procentowy udział terenów leśnych w ogólnej powierzchni danego obszaru (kraju). W Polsce w 2015 roku wynosiła 29,5% i była nieco niższa od średniej lesistości w Europie (32%). Największą lesistością charakteryzują się państwa skandynawskie: Szwecja i Finlandia (po około 70%).

Przez wieki obszar zajęty przez lasy w Polsce ulegał zmianom. W czasach historycznych prawie całą powierzchnię naszego kraju pokrywały

gleby o niskiej klasie bonitacyjnej. Zalesianie wspiera finansowo Unia Europejska w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Rozmieszczenie lasów w Polsce jest nierównomierne. Największą powierzchnię zajmują lasy w województwie lubuskim (49,2%), a najmniejszą w województwie łódzkim – około 21,3%. Większą niż średnia lesistość kraju mają województwa północne (pojezierza) i południowe (górskie).

Ryc. 53. Lesistość Polski według województw w 2015 roku

Część polskich lasów stanowią **puszcze**. Tym terminem określa się większy kompleks leśny, niezmieniony lub zmieniony w niewielkim stopniu przez działalność człowieka. Wiele powierzchni leśnych zostało objętych ochroną prawną poprzez utworzenie wydzielonych rezerwatów, parków narodowych i parków krajobrazowych.

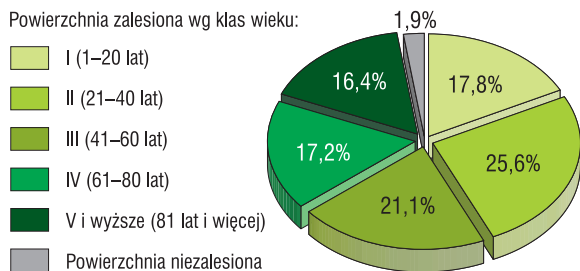
Ryc. 54. Największe kompleksy leśne w Polsce

Czy wiesz, że...

Puszcza Białowieska to ostatni w Europie duży kompleks lasu pierwotnego. Występują tu różne typy lasów: grądy (dębowo-lipowe), łągi, olsy i bory. Niektóre drzewa zadziwiają swoimi rozmiarami, niespotykanymi nigdzie indziej w Europie. W puszczy występuje około 1000 gatunków roślin. Takiego bogactwa flory w Europie już się nie spotyka. Niezwykle bogaty jest również świat zwierząt. Żyje tu aż 11 tys. gatunków zwierząt, ale królem puszczy jest **żubr**.

W 1947 roku utworzono Białowieski Park Narodowy, który w 1979 roku został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Przyrody i Kultury UNESCO. Organizacja Narodów Zjednoczonych wpisała też puszcę na listę Międzynarodowych Rezerwatów Biosfery.

Ryc. 55. Struktura wiekowa lasów w Polsce w 2015 roku

Niezbyt korzystna jest struktura wiekowa polskich lasów. Około 45% drzewostanu stanowią drzewa młode mające poniżej 40 lat. Mało jest natomiast drzew starych, które mają powyżej 80 lat – około 17%.

Na **stan zdrowotny drzewostanu** w Polsce wpływają czynniki przyrodnicze, jak i wywołane działalnością człowieka.

Czynniki przyrodnicze obejmują np. niedobory opadów atmosferycznych, gwałtowne zmiany temperatury powietrza, a także inwazje szkodników, które są groźne zwłaszcza dla lasów jednorodnych pod względem gatunkowym.

Czynniki wywołane działalnością człowieka mają zdecydowanie niekorzystny wpływ na stan zdrowotny polskich lasów. Wśród nich wyróżniamy:

- oddziaływanie przemysłowych zanieczyszczeń powietrza i kwaśnych opadów,
- wycinanie lasów pod pola uprawne i zabudowę,
- nieprawidłowo przeprowadzane melioracje,
- składowanie odpadów w lesie,
- nasilenie ruchu turystycznego,
- pożary lasów wywołane przez człowieka.

Las przynosi człowiekowi wiele korzyści. Pełni **funkcje przyrodnicze, gospodarcze i społeczne**.

Lasy pochłaniają dwutlenek węgla i produkują tlen, filtrują powietrze z zanieczyszczeń. Są dobrym regulatorem wody w glebie, zatrzymują wilgoć. Ponadto ograniczają prędkość wiatru i chronią glebę przed wywiewaniem i osuszaniem.

Lasy dają ludziom pracę, dostarczając drewna do przemysłu drzewnego, celulozowo-papierniczego i meblarskiego. Są obszarem, z którego pozyskuje się runo leśne (grzyby, jagody, zioła) oraz zwierzynę.

Las to także ważny teren rekreacji i wypoczynku człowieka.

Potrafisz to wykonać

1. Korzystając z różnych źródeł informacji i własnych obserwacji, podaj po dwa przykłady funkcji przyrodniczych, gospodarczych i społecznych pełnionych przez lasy.
2. Na podstawie informacji uzyskanych z różnych źródeł wyjaśnij przyczyny dominacji (przewagi) borów w Polsce.
- 3.* Dlaczego województwo łódzkie ma najmniejszą lesistość w Polsce? Zaproponuj działania, które mogłyby zwiększyć udział terenów leśnych w tym obszarze.

II. SPOŁECZEŃSTWO POLSKI NA TLE EUROPY

9. Procesy urbanizacji

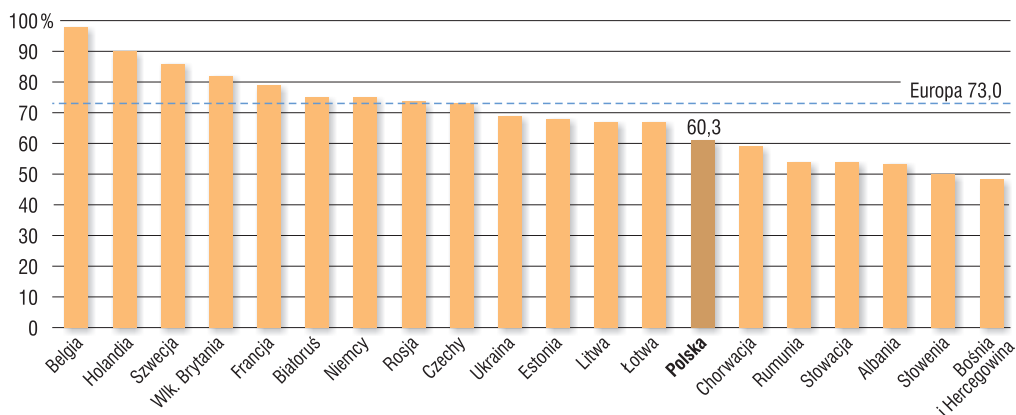
W czasach historycznych następował rozwój miast. Powstawały one np. na szlakach handlowych, nad rzekami, wzdłuż wybrzeży morskich, w regionach występowania surowców mineralnych.

Miasta przyciągają ludność z terenów podmiejskich i wiejskich, oferując jej poprawę warunków socjalno-bytowych oraz zaspokajanie potrzeb kulturowych.

Zespół przemian ekonomicznych, społecznych, kulturowych i przestrzennych prowadzących do rozwoju miast oraz wzrostu liczby ludności miejskiej nazywamy **urbanizacją**.

Odsetek ludności miejskiej w stosunku do liczby ludności ogółem określany jest **wskaźnikiem urbanizacji**.

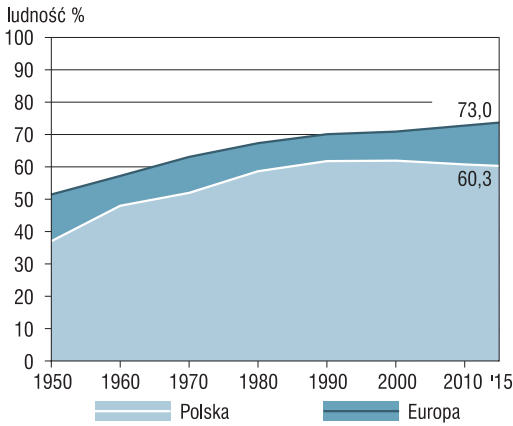
Na świecie w miastach mieszka około 54% ogółu ludności świata, a w Europie – 73% (2015). Wskaźnik urbanizacji wykazuje duże zróżnicowanie na naszym kontynencie. W wysoko rozwiniętych państwach Europy Zachodniej, np. Belgii, Holandii, Szwecji czy Wielkiej Brytanii, ludność miejska stanowi od 80 do 90% ogółu ludności. Na naszym kontynencie najniższy wskaźnik urbanizacji notują Słowenia oraz Bośnia i Hercegowina (poniżej 50%).

Ryc. 82. Wskaźnik urbanizacji w wybranych państwach Europy w 2015 roku.

Źródło: *World Urbanization Prospects: The 2015 Revision*

W Polsce po drugiej wojnie światowej w miastach mieszkało 9,2 mln osób, co stanowiło 37% ludności naszego kraju. Wraz z rozwojem gospodarczym państwa następował stopniowy odpływ ludności ze wsi do ośrodków miejskich, w których rozwijały się przemysł i usługi. **Migracje wewnętrzne ze wsi do miast** stały się wówczas największymi ruchami wędrownymi ludności w Polsce. Ogółem w latach 1950–2000 ze wsi do miast przemieściło się około 2,5 mln osób. Do roku 1980 ludność miast zwiększała się bardzo szybko. Istotną rolę w tych zmianach odegrało rozszerzanie granic administracyjnych miast. W późniejszych latach tempo przyrostu liczby ludności miejskiej spadło. Najwyższy odsetek ludności zamieszkałej w miastach w Polsce zanotowano w 2000 roku (61,9%).

Ryc. 83. Ludność miejska w Polsce i w Europie w latach 1950–2015.
 Źródło: *World Urbanization Prospects 2015*.
Rocznik Statystyczny 2015, GUS, Warszawa

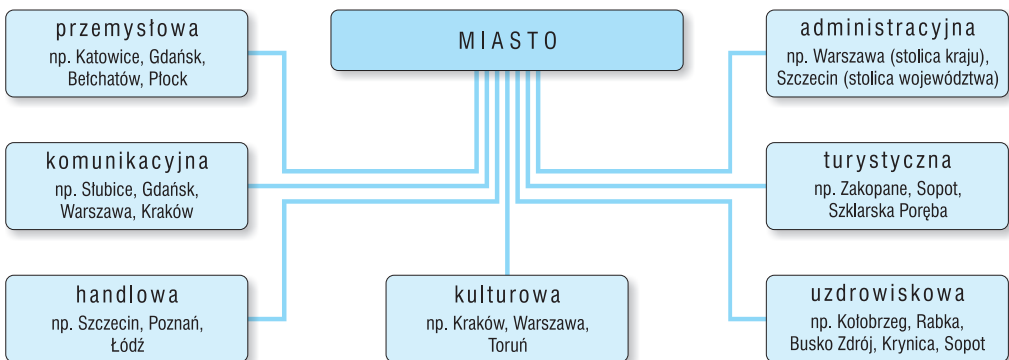
W ostatnich latach w większości ośrodków miejskich w Polsce obserwujemy niewielki odpływ ludności z zatłoczonych, gęsto zabudowanych terenów miast do obszarów podmiejskich. Obecnie wskaźnik urbanizacji w Polsce wynosi 60,3% i jest niższy niż w Europie, gdzie zanotowano 73% ludności mieszkającej w miastach (2015).

Miasto jest jednostką osadniczą o zwartej zabudowie, charakteryzującą się dużą koncentracją ludności, której większość pracuje w zawodach pozarolniczych.

W Europie są różne kryteria uznawania jednostki osadniczej za miasto, np. liczba mieszkańców, odsetek ludności pracującej w zawodach pozarolniczych lub prawa miejskie. W Polsce miastem jest jednostka osadnicza, której nadano **prawa miejskie**. Najstarszymi miastami w Polsce są Kalisz i Gniezno, które otrzymały prawa miejskie około połowy XIII wieku.

W 2015 roku w Polsce istniało 915 miast. Największymi miastami w naszym kraju są Warszawa (1,7 mln) i Kraków (760 tys.). Najwięcej ludności miejskiej mieszka w uprzemysłowionych województwach śląskim (77%) i dolnośląskim (69%). Natomiast w województwach, w których dużą rolę w gospodarce odgrywa rolnictwo, odsetek mieszkańców miast spada poniżej 50%, np. województwo lubelskie (46%), świętokrzyskie (45%) i podkarpackie (41%).

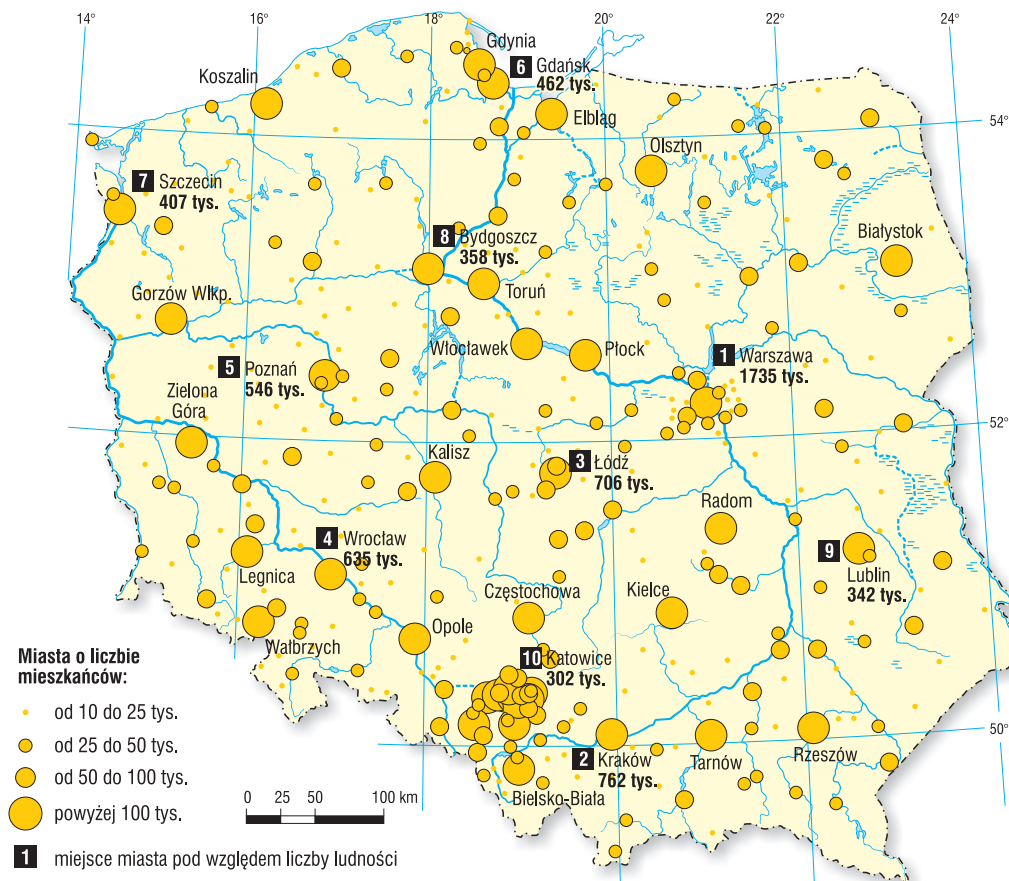
Liczba miast i zamieszkałej w nich ludności wzrasta, ponieważ miasta pełnią ważne **funkcje w życiu gospodarczym i społeczno-kulturalnym**. Najczęściej miasto pełni wiele funkcji jednocześnie, niektóre z nich mogą być jednak wiodące.

Ryc. 84. Funkcje miast z przykładami

Czynniki sprzyjające powstawaniu miast w Polsce obejmowały:

- występowanie surowców mineralnych (np. Katowice, Tarnobrzeg, Bełchatów),
- przebieg szlaków handlowych (np. Kalisz, Tarnów),
- położenie nad morzem (np. Szczecin, Kołobrzeg, Gdańsk),
- położenie nad rzekami (np. Opole, Wrocław, Kraków, Warszawa, Toruń).

Ryc. 85. Rozmieszczenie i liczba ludności miast Polski (2015).

Źródło: *Rocznik Statystyczny 2016*, GUS, Warszawa

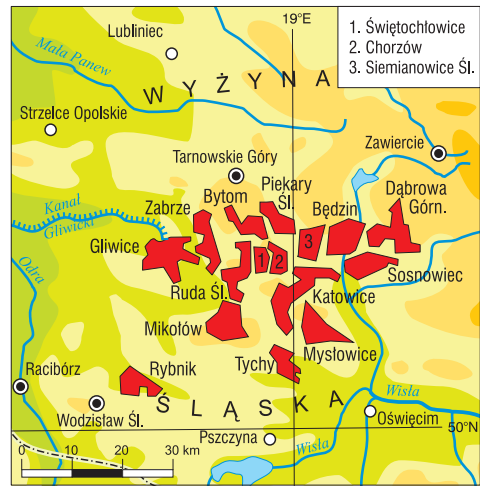
Analizując mapę rozmieszczenia miast, zauważamy, że więcej dużych miast występuje w południowej i zachodniej Polsce.

Miasta ze względu na swoją wielkość, pełnione funkcje oraz powiązania gospodarcze i komunikacyjne występują na obszarze kraju pojedynczo, tworzą aglomeracje monocentryczne lub policentryczne.

Aglomeracja monocentryczna to duże główne miasto, wokół którego skupione są mniejsze miasta, ściśle powiązane z funkcjami miasta głównego. Aglomeracjami monocentrycznymi w Polsce są np. Warszawa, Kraków, Wrocław i Poznań, a w Europie – Moskwa, Paryż, Londyn, Madryt i Berlin.

Aglomeracja **policentryczna**, zwana też **konurbacją**, jest zespołem miast o podobnej wielkości, samodzielnych pod względem pełnionych funkcji i administracji. W tego typu aglomeracji zacierają się granice między miastami. W Polsce największą aglomerację policentryczną tworzą miasta Wyżyny Śląskiej. Powiązane gospodarczo i komunikacyjnie Katowice, Bytom, Zabrze, Ruda Śląska, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec leżą w jednym wielkim zurbanizowanym obszarze, zwanym **Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym (GOP)**.

Drugą aglomerację policentryczną w naszym kraju, tzw. **Trójmiasto**, tworzą miasta nad Zatoką Gdańską: Gdańsk i Gdynia wraz ze znacznie mniejszym Sopotem.

Ryc. 86. Aglomeracja monocentryczna (Warszawa) i aglomeracja policentryczna (GOP)

W **Europie** do znanych aglomeracji policentrycznych należą: przemysłowy obszar **Zagłębia Ruhry** w Nadrenii Północnej-Westfalii w Niemczech (Kolonia, Düsseldorf, Dortmund, Duisburg, Essen, Bonn) oraz **Zagłębie Donieckie** na Ukrainie (Donieck, Ługańsk).

Najwięcej ludności miejskiej w Europie (około 65%) skupiają miasta poniżej 0,5 mln mieszkańców. Na naszym kontynencie tylko pięć aglomeracji liczy ponad 5 mln mieszkańców.

Tab. 18. Aglomeracje w Europie z liczbą ludności powyżej 5 mln mieszkańców

Miasto	Liczba ludności w mln	Pozycja na świecie wg liczby mieszkańców
Moskwa	12,0	21
Paryż	10,8	25
Londyn	10,2	27
Madryt	6,1	55
Barcelona	5,2	69

Źródło: *World Urbanization Prospects: The 2015 Revision*

Życie w mieście niesie ze sobą wiele korzyści, ale także szereg niedogodności. W dużych miastach szybciej znajdziemy pracę i możemy korzystać z bogatej oferty edukacyjnej i kulturalno-rozrywkowej. Bardziej dostępna jest też opieka zdrowotna. Do osiedlania się w mieście zniechęcają z kolei: wyższe koszty utrzymania, trudności komunikacyjne, zanieczyszczenie powietrza i wysokie tempo miejskiego życia.

Koncentracja ludności, przemysłu i transportu w miastach wywiera też **niekorzystny wpływ na środowisko przyrodnicze**. Występują tu trudności ze składowaniem odpadów, rośnie zanieczyszczenie atmosfery i wód. Niekorzystny dla życia człowieka jest także hałas, który powoduje osłabienie słuchu i kłopoty ze snem. Dlatego

obecnie miejscy architekci zwracają coraz większą uwagę na to, aby rozbudowa miast nie powodowała obniżenia standardu życia ich mieszkańców. Służyć temu ma np. budowa na obrzeżach miast dzielnic sypialń, w których mieszkańcom żyje się lepiej niż w zatłoczonych i zanieczyszczonych centrach wielkich miast.

Londyn widziany z koła widokowego London Eye

Nowoczesne wieżowce w centrum Warszawy

Czy wiesz, że ...

Najmniejszym miastem Polski pod względem liczby ludności są **Wyśmierzyce** w województwie mazowieckim liczące 921 mieszkańców. Dla porównania **Kozy** – największą pod względem liczby ludności wieś Polski – leżącą w województwie śląskim (Beskid Mały) zamieszkuje 12 744 mieszkańców (2015 rok).

Potrafisz to wykonać

1. Na podstawie Internetu lub innych źródeł informacji wyjaśnij przyczyny rozwoju miasta, będącego stolicą województwa, w którym mieszkasz.
2. Wyjaśnij różnicę między aglomeracją monocentryczną a policentryczną. Podaj po dwa przykłady ich występowania w Polsce i w Europie.
3. Wybierz jedno z miast europejskich, które liczy ponad 5 mln mieszkańców. Omów czynniki sprzyjające jego lokalizacji.
4. Jakimi cechami powinno się odznaczać miasto przyjazne jego mieszkańcom? Odpowiedź uzasadnij, podając kilka argumentów.

III. GOSPODARKA POLSKI NA TLE EUROPY

1. Czynniki rozwoju rolnictwa

Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo wchodzi w skład pierwszego sektora gospodarki narodowej*.

Rolnictwo wytwarza artykuły żywnościowe oraz dostarcza surowców dla przemysłu spożywczego, obuwniczo-skórzanego, chemicznego, włókienniczego i drzewnego.

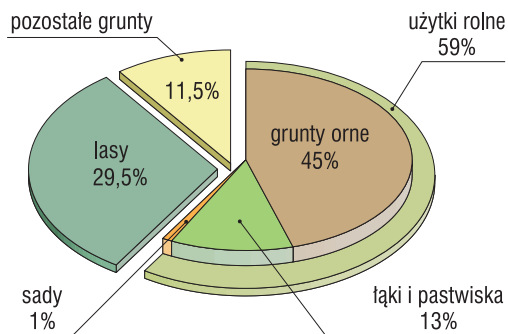
Ryc. 87. Działy rolnictwa

Ziemia może być użytkowana przez człowieka w różny sposób. W strukturze użytkowania ziemi w Polsce przeważają **użytki rolne** (59%), do których zaliczamy: grunty orne – w dużej części pola przeznaczone pod uprawę (zasiewy), łąki i pastwiska oraz sady. Duży udział w formach użytkowania ziemi stanowią **las**y (naturalne lub zasadzone przez człowieka). Pozostałe formy użytkowania ziemi, oznaczone jako **pozostałe grunty**, to tereny osadnicze (wsie i miasta), wody (rzeki, jeziora) oraz obszary piaszczyste, bagna, wysokie góry.

Podstawę produkcji roślinnej stanowią **użytki rolne**. Największy udział użytków rolnych mają województwa podlaskie i lubelskie, ze względu na równinność terenu i rolnicze tradycje. Najmniejszy odsetek użytków rolnych notują województwa lubuskie i podkarpackie, ponieważ duże obszary stanowią tam lasy.

Grunty orne zajmują w Polsce około 45% powierzchni kraju. W Europie wyższy udział gruntów ornych mają Ukraina, Dania i Węgry. Najmniej, zaledwie 2%, zajmują grunty orne w Norwegii. W Polsce największy odsetek gruntów ornych ma województwo kujawsko-pomorskie (nizinny charakter terenu, żyzne gleby, sprzyjający klimat).

Łąki i pastwiska obejmują około 13% powierzchni kraju i dominują w województwach: warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim i podkarpackim. Łąki i pastwiska są podstawą chowu bydła, koni i owiec.

Ryc. 88. Użytkowanie ziemi w Polsce w 2014 roku. Źródło: *Rocznik Statystyczny 2016*, GUS, Warszawa

* *Gospodarka narodowa* – ogół działalności gospodarczej prowadzonej na terytorium danego kraju. Obejmuje trzy sektory: I – rolnictwo, II – przemysł, III – usługi.

Sady to około 1% powierzchni kraju. Sadownictwo najbardziej rozwija się w województwie mazowieckim (w okolicach Płocka, Łowicza, Skierniewic, Góry Kalwarii i Grójca) oraz podkarpackim (Łącko, Tymbark, Limanowa).

W Polsce obserwujemy tendencję spadkową powierzchni gruntów ornych (od 60% w 1960 roku do 45% w 2014 roku). Jest to wynik m.in. zalesiania mało żyznych gleb lub przekształcania ich w obszary rekreacyjne, a także wzmożonego wykorzystywania kolejnych terenów pod zabudowę.

Czynniki przyrodnicze rozwoju rolnictwa

Na rozwój rolnictwa wpływają czynniki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze.

Czynniki przyrodnicze obejmują: ukształtowanie powierzchni, klimat (długość okresu wegetacyjnego), stosunki wodne oraz żyzność gleb.

Polska jest krajem, w którym ponad 91% powierzchni stanowią niziny. **Nizinny charakter kraju** sprzyja rozwojowi rolnictwa, ponieważ ułatwia zabiegi agrotechniczne i transport płodów rolnych. Na znacznym obszarze Polski prze-

Pagórkowaty krajobraz Pojezierza Chełmińskiego

ważają tereny równinne lub pagórkowate, co przeciwdziała spływowi powierzchniowemu wody opadowej i pomaga w zachowaniu wilgoci w glebie. Pozwala to także na równomierne nagrzanie i usłonecznienie powierzchni uprawnej. Znaczne obszary użytków rolnych położonych na wyżynach i w górach są zagrożone **erozją gleby**, głównie jej splukiwaniem ze stoku przez wody opadowe.

Rozwojowi rolnictwa sprzyja także **klimat** Polski. Korzystnym czynnikiem jest dość długi okres wegetacji roślin (trwający 180–220 dni), a także wystarczająca roczna suma opadów atmosferycznych. Prowadzenie gospodarki rolnej utrudniają np. gradobicia, wiatry, letnie nawałnice oraz wiosenne przymrozki. Zdarzają się także susze w okresie wegetacyjnym roślin.

Stosunki wodne w Polsce na ogół służą rozwojowi rolnictwa. Wśród niekorzystnych zjawisk wymienia się np. niskie opady atmosferyczne powodujące ograniczenie ilości wilgoci w glebie (Pojezierze Kujawskie) lub nadmiar wód w dolinach rzek i na terenach bagiennych (Nizina Podlaska). Zdarza się, że występują powodzie, które niszczą gleby oraz pustoszą dobytek rolników.

W Polsce przeważają **gleby średniej jakości** (brunatne, rędziny, bielcowe). Ponad 25% naszych gleb można uznać za gleby korzystne dla rozwoju rolnictwa (czarnoziemy, czarne ziemie, mady). Najmniejszą wartość dla upraw rolnych mają gleby zdegradowane gospodarczą działalnością człowieka, gleby górskie, bagienne i słabo wykształcone gleby bielcowe.

Czynniki pozaprzrodnicze rozwoju rolnictwa

Czynniki pozaprzrodnicze rozwoju rolnictwa obejmują: strukturę wielkości i własności gospodarstw rolnych, wielkość zatrudnienia w rolnictwie, poziom mechanizacji i chemizacji oraz politykę rolną państwa.

W Polsce **gospodarstwem rolnym** (według Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi) jest użytkowany rolniczo obszar o powierzchni większej niż 1 ha*. W roku 2015 istniało w naszym kraju ponad 1,4 mln gospodarstw rolnych. Ich liczba stopniowo maleje.

Struktura wielkościowa gospodarstw w Polsce nie sprzyja rozwojowi rolnictwa. Przeciętna wielkość gospodarstwa w naszym kraju wynosiła w 2015 roku tylko 10,8 ha i jest wielokrotnie mniejsza niż powierzchnia gospodarstwa zachodnioeuropejskiego (np. około 5 razy mniejsza niż we Francji).

Powierzchnia ponad połowy gospodarstw w naszym kraju nie przekracza 5 ha. Znajdują się one przede wszystkim w południowej części kraju. Tak duże **rozdrobienie gospodarstw**, posiadających pola czasami odległe od siebie nawet o kilka kilometrów, powoduje utratę ziemi uprawnej przeznaczonej pod budowę dróg dojazdowych. Ponadto w małych gospodarstwach trudno o efektywne wykorzystanie dużych maszyn rolniczych. Dlatego polityka rolna państwa zmierza do powiększania areалу gospodarstw, gdyż duże gospodarstwa są bardziej wydajne i można w nich stosować w większym zakresie maszyny rolnicze, a także chemizację i meliorację.

W Polsce systematycznie rośnie liczba gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 15 ha. Zajmują one głównie obszary północno-zachodniej i północno-wschodniej części kraju. Około 200 gospodarstw rolnych w Polsce ma powierzchnię ponad 1000 ha.

Wielkoobszarowe gospodarstwo rolne w środkowej Polsce

Tab. 19. Liczba i wielkość gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2000–2015

Rok	Liczba gospodarstw rolnych (tys.)	Liczba gospodarstw rolnych wg powierzchni użytków rolnych (%)					Przeciętna powierzchnia gospodarstwa (ha)
		do 2 ha	2–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	15 ha i więcej	
2000	1881	23,8	32,6	23,8	9,9	9,9	8,0
2015	1405	20,0	32,2	22,9	10,3	14,6	10,8

Źródło: *Rocznik Statystyczny 2016*, GUS, Warszawa

* 1 ha = 100 m × 100 m = 10 000 m².

Struktura własnościowa użytków rolnych w Polsce pokazuje znaczny udział własności prywatnej gospodarstw (ponad 90%). Resztę gruntów stanowi własność Skarbu Państwa. Do 1990 roku dominowały w Polsce wielkopowierzchniowe Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR-y) i spółdzielnie produkcyjne. Po transformacji ustrojowej ziemie te zostały wykupione przez rolników indywidualnych.

Ważnym czynnikiem rozwoju rolnictwa pozostaje **udział osób pracujących w rolnictwie**. W Polsce – ze względu na duże rozdrobnienie gospodarstw i wysokie bezrobocie na wsi – zatrudnienie w rolnictwie utrzymuje się wciąż na wysokim poziomie i wynosi około 12% ogółu zatrudnionych w gospodarce. W Europie Zachodniej zatrudnienie w sektorze rolniczym nie przekracza 5%.

Duże znaczenie dla efektywności prowadzenia działalności rolniczej ma **mecha-**

Zbiór zboża kombajnem

nizacja rolnictwa. Do oceny stopnia mechanizacji najczęściej określamy liczbę hektarów użytków rolnych przypadających na jeden ciągnik rolniczy. W Polsce ten wskaźnik wynosi 10 ha/1 ciągnik i nie odbiega od przeciętnych wartości wskaźnika w Europie. Niewątpliwie wpływ na to miało pozyskanie funduszy unijnych dla polskiego rolnictwa po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Kolejnym istotnym pozaprzyrodniczym czynnikiem rozwoju rolnictwa jest **chemizacja**. Polega ona na intensyfikacji produkcji rolnej, głównie roślinnej, przez zwiększenie zużycia nawozów mineralnych (w celu wzrostu uzyskiwanych plonów) i środków ochrony roślin (w celu zwalczania chwastów i chorób). W Polsce chemizacja rolnictwa jest znacznie mniejsza niż w krajach Europy Zachodniej.

Polityka rolna państwa polega na takim wspieraniu sektora rolno-spożywczego, aby był on opłacalny i konkurencyjny na rynku międzynarodowym.

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej i przystąpieniu do **wspólnej polityki rolnej** nasz kraj uzyskał dostęp do środków finansowych z budżetu Unii. Znacznie przyspieszyła modernizacja rolnictwa. Poprawił się standard życia rolników i ich rodzin.

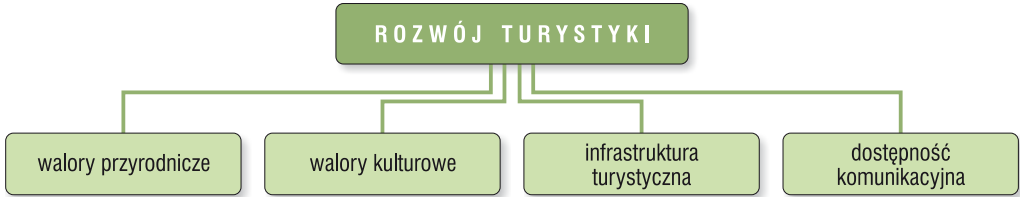
Potrafisz to wykonać

1. Omów przyrodnicze warunki rozwoju rolnictwa w Polsce.
2. Wyjaśnij wpływ wielkości gospodarstw rolnych na rozwój rolnictwa.
- 3.* Oceń warunki rozwoju rolnictwa w województwie, w którym mieszkasz. Podaj kilka argumentów potwierdzających Twoją opinię.

IV. RELACJE MIĘDZY ELEMENTAMI ŚRODOWISKA GEOGRAFICZNEGO W POLSCE

8. Walory przyrodnicze i kulturowe regionu a rozwój turystyki

Turystyka, jako dział usług, pozostaje ważnym źródłem dochodu mieszkańców, szczególnie w gminach typowo turystycznych. Na **rozwój turystyki** w regionie ma wpływ wiele czynników (ryc. 135).

Ryc. 135. Czynniki wpływające na rozwój turystyki

Walory przyrodnicze obejmują cechy środowiska naturalnego. Są to np. korzystne warunki klimatyczne, dostęp do wody (mórz, jezior, rzek) i terenów zielonych (lasów), zasoby wód mineralnych, a także piękne krajobrazy, czyste powietrze i cisza. Atrakcjami przyrodniczymi są m.in. osobliwości fauny i flory, ogrody botaniczne i zoologiczne, zabytkowe parki oraz jaskinie, wodospady, nadmorskie klify, ruchome wydmy, skarpy, krawędzie, ostańce, doliny, wąwozy, meandry (zakola rzeczne).

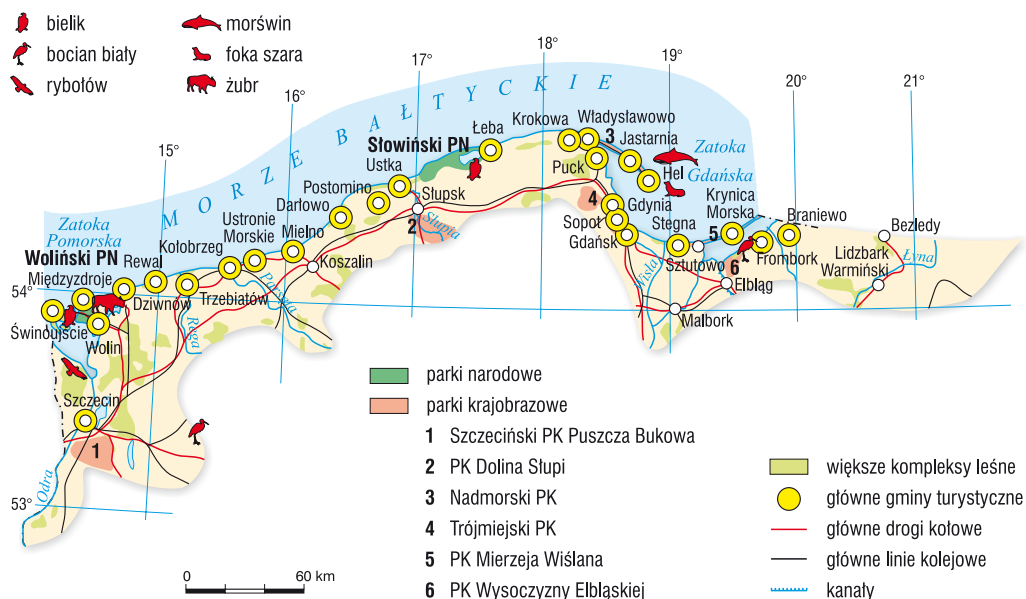
Walory kulturowe to wytwory działalności człowieka, a także możliwość kontaktu z ciekawymi ludźmi. Obejmują zabytki architektury (kościóły, pałace, zamki, muzea), dzieła sztuki (malarstwa, rzeźby), obiekty archeologiczne, a także miejsca sławnych bitew. Do niematerialnych form dziedzictwa kulturowego zalicza się tradycje, obrzędy, sztuki widowiskowe, język, gwarę. Dziedzictwo kulturowe stanowi dorobek poprzednich pokoleń i jest ważnym źródłem naszej tożsamości narodowej.

Wpływ walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego na rozwój turystyki przedstawiono na przykładach Pobrzeża Bałtyku i Małopolski.

Walory przyrodnicze Pobrzeża Bałtyku

Pobrzeże Bałtyku na terenie naszego kraju stanowi nizinny pas nadmorski o szerokości od kilku do kilkudziesięciu kilometrów, w skład którego wchodzi pobrzeża: Szczecińskie, Koszalińskie, Gdańskie i Nizina Staropruska.

Obszar wyróżniają korzystne walory wypoczynkowe, szczególnie w okresie letnim. O długości trwania sezonu wypoczynkowego decydują temperatura powietrza atmosferycznego (15–25°C) oraz temperatura wody (powyżej 18°C). Wypoczynkowi i regeneracji sił sprzyjają szerokie piaszczyste plaże położone w sąsiedztwie sosnowych lasów. Ciągną się one wiele kilometrów często poprzez obszary niezabudowane. Cisza, spokój, orzeźwiające powietrze, kontakt z przyrodą to główne atuty polskiego wybrzeża, zaliczanego do najwspanialszych w Europie. Turyści wypoczywający nad Bałtykiem muszą się jednak liczyć z dużą zmiennością pogody i stanów morza.

Ryc. 136. Mapa walorów turystycznych Pobrzeża Bałtyku

Czy wiesz, że...

„**Błękitna Flaga**” to międzynarodowy program wprowadzony w 1985 roku z inicjatywy Fundacji Edukacji Ekologicznej z siedzibą w Kopenhadze. Projekt jest realizowany w celu ochrony środowiska przyrodniczego oraz zrównoważonego rozwoju nadmorskich miejscowości. „Błękitne Flagi” przyznawane są kąpieliskom na najczystszych plażach świata. W 2016 roku na polskich plażach wyróżniono 31 kąpielisk. Błękitna Flaga powiewa m.in. na plażach w Dziwnowie, Kołobrzegu, Międzyzdrojach, Mrzeżynie, Niechorzu, Sopocie i Uście.

Molo i plaża w Międzyzdrojach

Specyficzne warunki klimatyczne, właściwości zdrowotne wód morskich i wglębnych sprzyjają działalności leczniczej i sanatoryjnej nadmorskiego obszaru. Występujące tu solanki i torfy borowinowe są podstawą funkcjonowania **uzdrowisk** w Kamieniu Pomorskim, Kołobrzegu, Świnoujściu oraz w Uście i Sopocie.

Do największych i najbardziej znanych przyrodniczych atrakcji Pobrzeża Bałtyku należą parki narodowe i krajobrazowe, wybrzeża klifowe i ruchome wydmy. Turystom wielu niezapomnianych wrażeń dostarcza obserwacja zachodów słońca nad Bałtykiem.

Czy wiesz, że...

- **Słowiński Park Narodowy** obejmuje część Pobrzeża Słowińskiego z jeziorami Łebsko i Gardno oraz część wód Bałtyku. Na Mierzei Łebskiej znajdują się ruchome wydmy sięgające 50 metrów wysokości. Park jest rezerwatem biosfery wpisanym na listę UNESCO. Ochroną objęto także część wód i dno przy brzegach.
- **Woliński Park Narodowy** zajmuje środkową część wyspy Wolin. Charakterystyczne elementy krajobrazu tworzą: wysoczyzna morenowa, jeziora, klifowe wybrzeże oraz lasy bukowe, bory bukowo-sosnowe, a na podmokłych terenach – olsy. Obszar parku pozostaje ostoją orla bielika, kani rudej i łabędzia niemego.

Jezioro Turkusowe w Wolińskim Parku Narodowym

Walory przyrodnicze dały podstawę do rozwoju turystyki na Pobrzeżu Bałtyku, w tym infrastruktury noclegowej, gastronomicznej i specjalistycznej.

Na bazę noclegową Pobrzeża Bałtyku składa się wiele **obiektów noclegowych**. Większość – około 60% – stanowią obiekty sezonowe, czyli takie, gdzie obło-

Hotel w Kołobrzegu. Miasto dysponuje jedną z najbogatszych baz noclegowych na zachodnim wybrzeżu Bałtyku

żenie przynoszące zysk hotelarzom notuje się głównie latem. Liczba i standard miejsc noclegowych ulega pozytywnym zmianom. Likwidacji podlegają stare obiekty. Powstają nowe, komfortowe hotele i pensjonaty. Ogółem z bazy noclegowej nad polskim morzem skorzystało w 2015 roku około 5 mln turystów. Wśród turystów zagranicznych największą grupę stanowili obywatele Niemiec i Norwegii. Bazę gastronomiczną tworzą restauracje i bary.

Walory krajoznawcze i wypoczynkowe Pobrzeża Bałtyku, w powiązaniu z dużą liczbą przybywających turystów, powodują ciągłą **rozbudowę i modernizację infrastruktury komunikacyjnej**. W okresie letnim uruchamia się dodatkowe połączenia kolejowe. Do najważniejszych miast wybrzeża – Gdańska i Szczecina – można dojechać autostradami lub drogami ekspresowymi. Na teren polskiego wybrzeża można też przybyć drogą morską (porty żeglugi promowej w Gdyni, Gdańsku i Świnoujściu) i powietrzną (porty lotnicze w Gdańsku-Rębiechowie i Szczecinie-Goleniowie).

Dziedzictwo kulturowe Małopolski

Ryc. 137. Mapa walorów turystycznych województwa małopolskiego

Małopolska to historyczna kraina bogata w wytwory dziedzictwa kulturowego. Granice regionu na przestrzeni dziejów zmieniały się wielokrotnie. Swym zasięgiem obejmuje on południowo-wschodnią część kraju w górnym i środkowym dorzeczu Wisły. Współcześnie historyczny region Małopolski położony jest w granicach województwa małopolskiego oraz częściowo w województwach świętokrzyskim i podkarpackim. Najczęściej jednak region Małopolski jest utożsamiany z województwem małopolskim. Wydarzenia rozgrywane w przeszłości w Małopolsce często powiązane są z historią naszego kraju.

Zamek Królewski na Wawelu – świadek historii naszego narodu

Region cieszy się ogromnym zainteresowaniem turystów krajowych i zagranicznych. Co roku odwiedza go ponad 5 mln gości, z czego 1,5 mln stanowią turyści zagraniczni, głównie z Wielkiej Brytanii i Niemiec. Najliczniej odwiedzanym miastem jest Kraków – 760-tysięczna stolica Małopolski, a wśród obiektów kultury największe tłumy zwiedzających gromadzi nasza duma i skarb narodowy – **Zamek Królewski na Wawelu**.

Region Małopolski słynie z wielu zabytków architektury pochodzących z różnych epok i reprezentujących różne style. Przykładem budowli w **stylu romańskim** jest kościół Klarysek pod wezwaniem św. Andrzeja w Krakowie, a jednym z najbardziej znanych i najpiękniejszych dzieł **sztuki gotyckiej** – ołtarz Wita Stwosza

Zespół klasztorny Ojców Paulinów na Skalce

w kościele Mariackim w Krakowie. Ciekawą budowlę w **stylu renesansowym** stanowi XVI-wieczny zamek w Suchoj Beskidzkiej nazywany „Małym Wawelem”. W podziemiach **barokowego** kościoła Ojców Paulinów Na Skalce znajduje się słynna Krypta Zasłużonych z prochami Jana Długosza, Wincentego Pola i wielu ludzi polskiej kultury. W stolicy Małopolski można podziwiać także budynki **secesyjne** (np. Teatr Stary) i architekturę **eklektyczną** (np. Teatr im. Juliusza Słowackiego).

Czy wiesz, że...

Kraków jest gospodarzem wielu **wydarzeń kulturalnych** znanych na całym świecie. Turystów przyciągają m.in. Konkurs Szopek Krakowskich, Zaduszki Jazzowe (najstarszy w Europie festiwal jazzowy), Międzynarodowy Festiwal Muzyki Dawnej, Festiwal Kultury Żydowskiej, Ogólnopolski Festiwal Filmów Krótkometrażowych, Dni Muzyki Organowej, Międzynarodowy Festiwal Piosenki Żeglarskiej „Shanties”.

Małopolska proponuje turystom wiele **kulturowych szlaków** i tras tematycznych, m.in. Małopolską Trasę UNESCO, Szlak Orlich Gniazd, Szlak Romański, Szlak Cysterski, Szlak Solny, Turystyczny Szlak Kolejowy przez Karpaty, Sanktuaria i Miejsca Kultu Religijnego, Śladami Żydów Małopolskich, Małopolski Szlak Papieski im. Jana Pawła II, Szlak Tradycyjnego Rzemiosła Małopolski.

Spośród wielu obiektów dziedzictwa kultury spoza Krakowa największym zainteresowaniem przyjezdnych cieszą się te, które zostały wpisane na listę UNESCO, m.in. kopalnie w Wieliczce i Bochni, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, drewniane kościoły i cerkwie południowej Małopolski. Turystów interesują także układ urbanistyczny Starego Sącza, średniowieczne miasteczko Biecz i architektura góralska Zakopanego.

Ważną rolę w ruchu turystycznym w regionie odgrywają **pielgrzymki do miejsc kultu religijnego**, m.in. do sanktuariów w Kalwarii Zebrzydowskiej (wpisanego na listę UNESCO), Ludźmierzu i Zakopanem oraz do Wadowic – rodzinnego miasta papieża Jana Pawła II.

Walory kulturowe Małopolski mają wpływ na rozwój **infrastruktury turystycznej**. To drugi – po Pobrzeżu Bałtyku – region z najliczniejszą bazą noclegową. W 2015 roku prowadziło tu działalność około 2 tysiące obiektów noclegowych. Dynamicznie rozwija się w regionie sieć placówek gastronomicznych, które przyciągają turystów wysoką jakością oferowanych usług i estetyką wnętrza.

Małopolskę cechuje dobra **dostępność komunikacyjna**. Przez region przebiega autostrada A4. Kraków jest ważnym węzłem kolejowym. Ma bezpośrednie połączenia międzynarodowe z Wiedniem, Bratysławą, Pragą, Budapesztem oraz Lwowem. Składami szybkiego Pendolino dojedziemy tu z Warszawy i Gdańska. Ważną rolę pełni międzynarodowy port lotniczy w Krakowie-Balicach, ułatwiając przyjazd do Małopolski turystom zagranicznym.

Podsumowanie

Cenne walory przyrodnicze Pobrzeża Bałtyku i bogate dziedzictwo kulturowe Małopolski wpływają na wysoką atrakcyjność turystyczną obu regionów. Wzrost liczby turystów przekłada się na zwiększenie nakładów na infrastrukturę turystyczną i dostępność komunikacyjną.

Dochody z turystyki są istotnym elementem w budżetach miast Pobrzeża Bałtyku i Małopolski. Branża turystyczna daje zatrudnienie wielu mieszkańcom obu regionów. Mając na uwadze korzyści wynikające z rozwoju turystyki w omawianych regionach, należy podejmować działania mające na celu poszanowanie elementów środowiska przyrodniczego i pielęgnowanie obiektów dziedzictwa kulturowego.

Sanktuarium na Krzeptówkach w Zakopanem

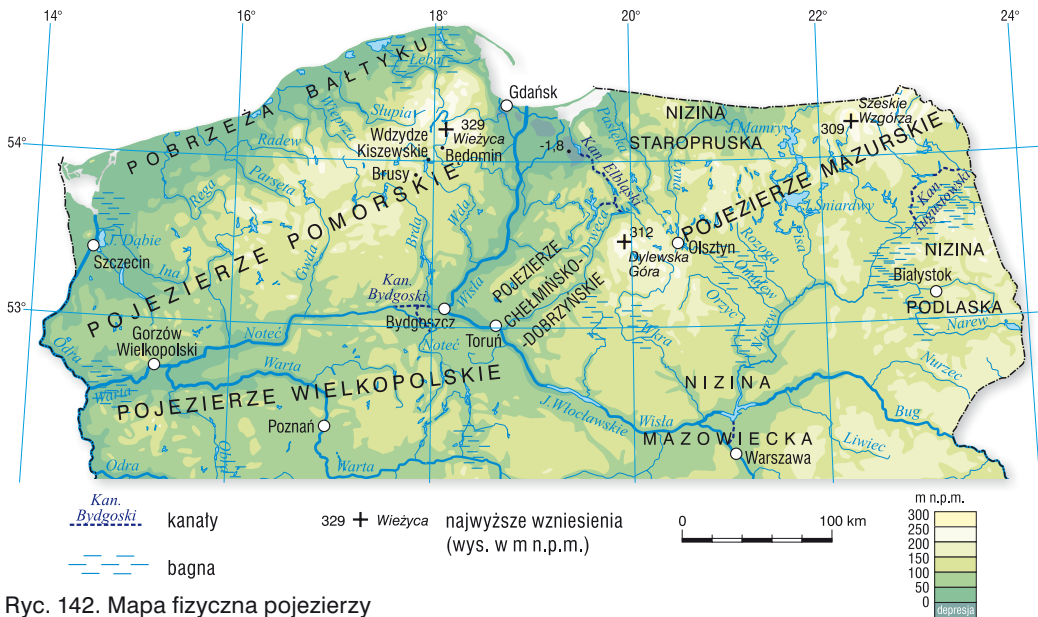
Potrafisz to wykonać

1. Podaj przykłady wpływu walorów przyrodniczych polskiego pobraża na nasilenie ruchu turystycznego.
2. Uzasadnij znaczenie turystyki dla życia mieszkańców Małopolski.
3. Czy możliwy jest wzrost ruchu turystycznego na Pobrzeżu Bałtyku bez szkody dla środowiska przyrodniczego? Uzasadnij swoje stanowisko.
- 4.* Korzystając z map turystycznych i przewodników, zaplanuj wycieczkę szkolną po Małopolsce. W planie uwzględnij obiekty dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym.

V. WŁASNY REGION

3. Pojezierza. Środowisko przyrodnicze regionu

Pas **pojezierzy** w Polsce obejmuje Pojezierze Pomorskie, Wielkopolskie, Mazurskie i najmniejsze Chełmińsko-Dobrzyńskie.

Ryc. 142. Mapa fizyczna pojezierzy

Krajobraz pojezierzy jest **młodo-glacialny**, gdyż został wykształcony podczas ostatniego zlodowacenia północnopolskiego (Wisły). Wzgórza moreny czołowej i dennej są tu wyraźnie widoczne w terenie. W obniżeniach morenowych zachowały się liczne jeziora. Łądogłód po ustąpieniu pozostawił skały osadowe: piaski, żwiry, ropy i gliny. Występują tu duże obszary leśne. Bogactwo lasów sosnowych i liściastych stało się podstawą rozwoju przemysłu drzewnego i celulozowo-papierniczego, np. w Świeciu, Kwidzynie, Suwałkach. Pagórkowaty krajobraz, duże obszary łąk i pastwisk na pojezierzach sprzyjają rozwojowi chowu bydła i owiec. Natomiast czyste powietrze, woda, lasy i piękny krajobraz stwarzają warunki dla

rozwoju turystyki i rekreacji.

Pojezierze Pomorskie wśród pojezierzy wyróżnia się największymi wysokościami względnymi. Najwyższym wzniesieniem jest **Wieżyca** (329 m n.p.m.) na Pojezierzu Kaszubskim, które ze względu na piękno krajobrazu (pagórki, jeziora) często nazywa się „Szwajcarią Kaszubską”. Największym kompleksem leśnym są Bory Tucholskie. W skład

Widok na Wieżycę na Pojezierzu Kaszubskim

Pojezierza Pomorskiego wchodzą też pojezierza: Drawskie, Wałeckie i Krajeńskie.

Czy wiesz, że...

W Brusach na Pojezierzu Kaszubskim działa Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące, w którym młodzież uczy się języka kaszubskiego, we Wdzydzach Kiszewskich tradycję i kulturę przybliża Kaszubski Park Etnograficzny, a w Będominie koło Kościerzyny znajduje się Muzeum Hymnu Narodowego.

Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie

Pojezierze Wielkopolskie jest regionem, z którego łądolód wycofał się w okresie zlodowacenia północnopolskiego. Formy rzeźby polodowcowej są tu łagodniejsze i niższe. Większość jezior zarosła, tworząc bagna i torfowiska. Charakterystyczne dla regionu są rozległe pradoliny i doliny rzeczne. Krajobraz pojezierza urozmaicają puszcze Notecka i Rzepińska. Spośród wszystkich pojezierzy region ten ma najłagodniejszy klimat, najdłuższy okres wegetacyjny (około 210 dni) i największe obszary żyznych gleb. Urodzajne czarne ziemie występują na Kujawach, a w dolinach rzek wykształciły się żyzne gleby mady. Na pojezierzu zalegają bogate złoża węgla brunatnego (Konin, Koło, Turek) oraz soli kamiennej, potasowej i magnezowej (Kłodawa, Inowrocław). W celach leczniczych solanki wykorzystuje się w Ciechocinku i w Inowrocławiu.

Największym miastem i ośrodkiem przemysłowym regionu jest **Poznań**. Miasto pozostaje także ważnym centrum kulturalno-naukowym oraz znanym w Europie miejscem międzynarodowych i krajowych imprez wystawienniczych (targów). W stolicy Wielkopolski inwestuje wiele koncernów zagranicznych, przyczyniając się do najniższego bezrobocia w kraju.

Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie zajmuje najmniejszy obszar spośród polskich pojezierzy. Krajobraz regionu jest pagórkowaty. Urozmaicają go małe jeziora i malownicza dolina Drwęcy. Najwyższym wzniesieniem jest **Dylewska Góra** (312 m n.p.m.). Na żyznych glebach uprawia się tu pszenicę, buraki cukrowe i żyto.

Na obszarze pojezierza, nad Wisłą, leży **Toruń** – jedno z najstarszych miast w Polsce. W tym mieście urodził się Mikołaj Kopernik. Jego

Drwęca koło Brodnicy

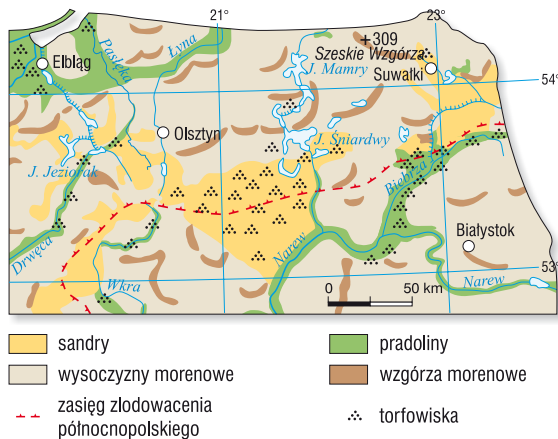
imię nosi uniwersytet w Toruniu. Najwyższą wartość historyczną ma zabudowa Starego Miasta wpisana w 1997 roku na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Miasto co roku odwiedza około 2 mln turystów krajowych i zagranicznych (2016).

Poznaj własny region

Środowisko przyrodnicze regionu na podstawie map tematycznych

Krajobraz Pojezierza Suwalskiego

Ryc. 143. Rzeźba polodowcowa Pojezierza Mazurskiego

Najwyższym wzniesieniem są Szeskie Wzgórza (309 m n.p.m.). Charakterystyczne są tu podłużne pagóry moreny czołowej, wysoczyzny i doliny rzeczne. Północną część pojezierza stanowią obszary płaskie. Na południowej granicy regionu znajdują się rozległe sandry, zbudowane z piasków naniesionych z topniejącego łądolodu oraz duża liczba torfowisk.

Klimat

Klimat Pojezierza Mazurskiego charakteryzuje się znacznie większym kontyentalizmem niż pozostałe regiony Polski. Świadczą o tym najwyższe w Polsce roczne amplitudy temperatury powietrza atmosferycznego, dochodzące na wschodzie do 23°C. Wiosna zaczyna się tu później, a jesień wcześniej niż w pozostałej części kraju. Często też występują przymrozki. Liczba dni z temperaturą poniżej minus 10°C jest najwyższa w Polsce. Średnie roczne sumy opadów

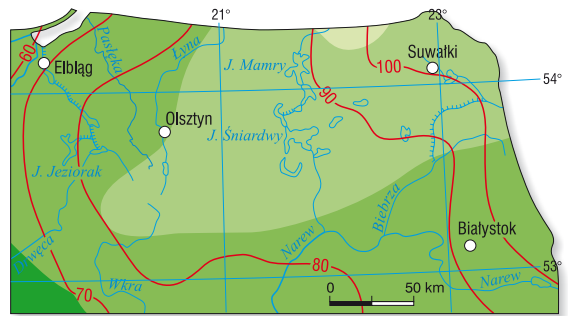
Pojezierze Mazurskie położone jest w północno-wschodniej części Polski. Północną granicę pojezierza stanowi Nizina Staropruska, a południową – niziny Mazowiecka i Podlaska.

Geologia i ukształtowanie terenu

Geologiczne podłoże regionu zbudowane jest ze skał magmowych i przeobrażonych, przykrytych młodszymi utworami. Na powierzchni zalegają utwory osadów polodowcowych zlodowacenia północnopolskiego. Najczęściej występującymi skałami są piaski, żwiry, gliny zwałowe oraz przywleczone z Gór Skandynawskich głązy narzutowe zbudowane ze skał magmowych.

Rzeźba regionu ukształtowana została poprzez działalność lodowcową i wodnolodowcową.

atmosferycznych wynoszą około 550 mm. Pokrywa śnieżna zalega tu czasami ponad 100 dni w roku (okolice Suwałk). W południowo-zachodniej części pojezierza śnieg utrzymuje się krócej – około 70 dni. Okres wegetacji roślin jest najkrótszy w kraju i średnio wynosi około 190–200 dni. Charakterystyczną cechą klimatu są często występujące wiatry.

Okres wegetacyjny
(liczba dni ze średnią temp. dobową >5°C)

190 200 210 220 dni

—80— liczba dni z pokrywą śnieżną

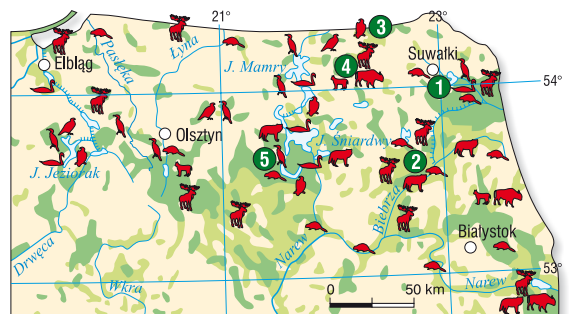
Ryc. 144. Okres wegetacyjny i liczba dni z pokrywą śnieżną na Pojezierzu Mazurskim

Gleby

Gleby na Pojezierzu Mazurskim należą do średnio żyznych. Przeważają gleby brunatne, bielcowe i płowe. W dolinach rzecznych czasami występują mady, a na obszarach pojeziernych czarne ziemie (patrz mapa *Rozmieszczenie typów gleb w Polsce* str. 50).

Roślinność i zwierzęta

Zalesienie w regionie jest większe od średniego w kraju. Największymi kompleksami leśnymi są puszcze: Piska, Borecka i Romincka. W czasach historycznych przeważały tu lasy liściaste. W wyniku działalności gospodarczej człowieka zmienił się skład lasów. Dzisiaj lasy iglaste stanowią 80% ogółu drzewostanu, a dominującymi drzewami są sosny. Z drzew liściastych najczęściej spotkać tu można dęby, buki, brzozy, graby i olchy.

lasy łąki i pastwiska

1 Wigierski PN	Wybrane zwierzęta:	bóbr
2 Biebrzański PN	łabędź niemy	wilk
3 Puszcza Romincka	orzeł przedni	ryś
4 Puszcza Borecka	kormoran czarny	łoś
5 Puszcza Piska	bielik	żubr

Ryc. 145. Fauna i flora Pojezierza Mazurskiego

Na obszarze Pojezierza Mazurskiego żyje wiele ssaków, np. jelenie, sarny, dziki, wiewiórki, zające i borsuki. Mają tu swoje siedliska ptactwa: wodne – kormorany, perkozy, gęsi, łabędzie, żurawie, czaple, kaczki i bociany, oraz drapieżne – puchacze, rybołowcy, orły bieliki i orły krzykliwe.

Licznie występują gady, np. padalce, zaskrońce, jaszczurki zwinki, żmije zygzakowate i żółwie błotne, oraz płazy, np. kumaki nizinne, traszki, ropuchy, rzekotki drzewne i żaby. W mazurskich rzekach i jeziorach pływają płocie, liny, szczupaki, sieje, sielawy i sandacze.

VI. MOJA „MAŁA OJCZYZNA”

1. Poznaję moją „małą ojczyznę”

*Mówi się, że wszędzie dobrze, a najlepiej w domu.
Tyle lat minęło od czasu, gdy wyszedłem z Wadowic.
Zawsze jednak wracam do tego miasta z poczuciem,
że jestem tu oczekiwany, jak w rodzinnym domu.[...]
Tutaj, w tym mieście, w Wadowicach, wszystko się zaczęło.
I życie się zaczęło, i szkoła się zaczęła, studia się zaczęły,
i teatr się zaczął, i kapłaństwo się zaczęło.
Papież Jan Paweł II, Wadowice 1999*

„Mała ojczyzna” to najczęściej rodzinna miejscowość, gmina, dzielnica. Miejsce, w którym żyjesz, uczysz się, pracujesz. Miejsce, z którym jesteś emocjonalnie związany. „Mała ojczyzna” to również rodzinny dom, miejsce, gdzie człowiek przyszedł na świat, gdzie się wychował i gdzie czuje się bezpiecznie. To także miejsce, gdzie znamy sąsiadów i gdzie czujemy, że mamy realny wpływ na otoczenie.

Granice „małej ojczyzny” często nie pokrywają się z podziałem administracyjnym. Są wyznaczone pamięcią człowieka, jego przywiązaniem do miejsca zamieszkania lub urodzenia.

Idea małej ojczyzny jest znacznie bliższa sercu mieszkańców małych miejscowości i gmin. Społeczności wielkich metropolii częściej czują się wyobcowane – tam namiastką „małej ojczyzny” jest dzielnica lub osiedle mieszkaniowe.

Głotowo w powiecie olsztyńskim. Tutejszą społeczność integruje Stowarzyszenie „Głotowo – Moja Wieś”

Źródła wiedzy o „małej ojczyźnie”

Wiedza o swojej „małej ojczyźnie” świadczy o przywiązaniu człowieka do rodzinnych stron. To, co najszybciej przywołujemy w pamięci, to środowisko przyrodnicze, czyli krajobraz wsi, miasteczka czy podwórka na osiedlu mieszkaniowym. W tym środowisku działa się historia „małej ojczyzny”, rozwijała się jej gospodarka i kultura.

Niezwykle cennym źródłem informacji o naszych korzeniach jest **rodzina** – nasi rodzice i dziadkowie oraz lokalni bohaterowie, świadkowie wydarzeń sprzed lat. To oni przekazują z pokolenia na pokolenie historię, tradycje i anegdoty, które wiążą się z „małą ojczyzną”. Gwara, którą posługują się nasi przodkowie, uświadomi nam przynależność do określonej grupy narodowościowej lub etnicznej. Oglądając pamiątki z dawnych lat zgromadzone w regionalnych izbach pamięci, poznamy życie dawnych mieszkańców. Stare mapy są zaś cennym źródłem wiedzy o wcześniejszych sposobach gospodarowania człowiekiem.

Współcześnie rozwój technologii informatycznych pozwala na poszukiwanie informacji o swojej „małej ojczyźnie” w każdym zakątku świata. Internet dostarcza wielu wartościowych danych. Pozwala przywołać młodsze wspomnienia i obrazy osobom, które mieszkają z dala od rodzinnego domu. Nic jednak nie zastąpi wiedzy i wzruszeń, których doświadczysz podczas bezpośrednich spotkań z ludźmi, którzy są żywą legendą swoich „małych ojczyzn”.

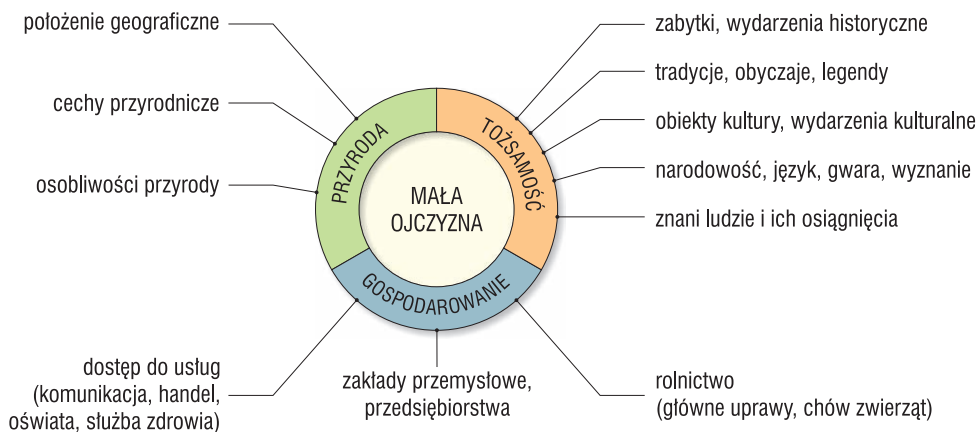
Tab. 36. Źródła i zakres wiedzy o „małej ojczyźnie”

Gdzie szukamy informacji?	Jaką wiedzę możemy uzyskać?
Badania w terenie środowiska geograficznego	<ul style="list-style-type: none"> • charakterystyka formy rzeźby terenu, występowanie rzek i jezior (uroczyska) • zróżnicowanie roślinności • rodzaje występujących skał • zagospodarowanie terenu
Urząd gminy, dzielnicy, roczniki statystyczne	<ul style="list-style-type: none"> • dane o ludności, gospodarce „małej ojczyzny” • informacje o lokalnych zakładach przemysłowych, typie rolnictwa, plonach i zbiorach upraw, strukturze zatrudnienia w usługach
Stare mapy	<ul style="list-style-type: none"> • dawne zagospodarowanie terenu • analiza zmian w „małej ojczyźnie”
Zabytki przeszłości	<ul style="list-style-type: none"> • dane o obiektach kultury (kościół, zamki, pałace) • informacje o stylach budownictwa, narzędziach, sprzętach gospodarstwa domowego, meblach, strojach, sztuce (muzea, izby pamięci, skanseny) • wiedza o historii „małej ojczyzny” i dominującej religii (kroniki, pieczęcie, akty prawne, zbiory prywatne oraz zbiory towarzystw, zgromadzeń i organizacji) • informacje o charakterze sprawowanej władzy (ratusz, pręgierz)
Mieszkańcy, rodzina	<ul style="list-style-type: none"> • niepisane dzieje lokalnej społeczności • tradycje, obyczaje, legendy i baśnie przekazywane z pokolenia na pokolenie (rodzinne albumy fotograficzne, drzewa genealogiczne, pamiątki rodzinne, pamiętniki, listy)
Książki i prasa lokalna	<ul style="list-style-type: none"> • informacje o historii, gospodarce i życiu ludzi • bieżące wydarzenia gospodarcze, społeczne, kulturalne
Miejskowy język, gwara, brzmienie nazw miejscowych i nazwisk	<ul style="list-style-type: none"> • informacje o przynależności do określonej grupy narodowościowej, etnicznej, religijnej (Ślązacy, Kaszubi, wyznawcy prawosławia)
Internet	<ul style="list-style-type: none"> • szczegółowe dane graficzne o zagospodarowaniu przestrzennym, użytkowaniu gruntów, stanie środowiska przyrodniczego (System Informacji Geograficznej, ang. <i>GIS</i>) • inne informacje trudno dostępne w tradycyjnych źródłach

Prezentacja „małej ojczyzny”

W celu zaprezentowania „małej ojczyzny” w szerszym gronie (przyjaciół, znajomych, uczniów) pozyskane informacje źródłowe należy ocenić pod względem ich wiarygodności i przydatności, następnie uszeregować i pogrupować zgodnie z planem prezentacji.

Opis „małej ojczyzny” powinien obejmować trzy podstawowe składowe: przyrodę, gospodarowanie człowiekiem i tożsamość, rozumianą jako świadomość wspólnego rodowodu i poczucia jedności. Poniżej zamieszczono propozycję schematu, który pomoże Ci w opracowaniu interesującej i wyczerpującej informacji o swojej „małej ojczyźnie”. W opisie możesz uwzględnić wszystkie lub kilka z wybranych wyróżników. Możesz też zaproponować swoje własne autorskie rozwiązanie.

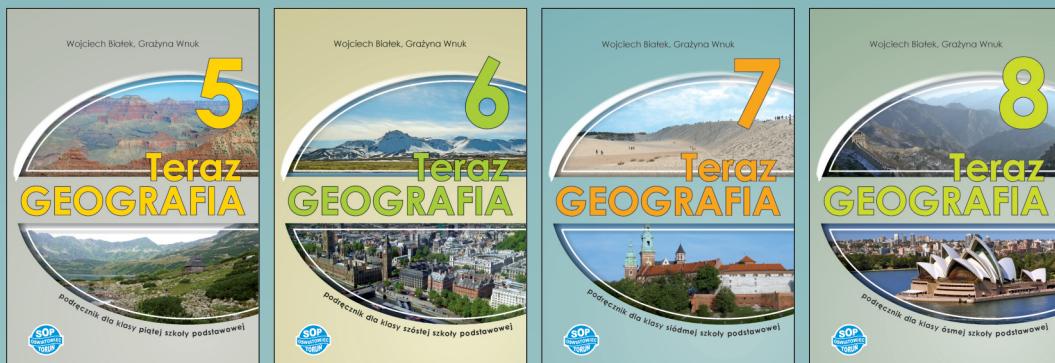

Ryc. 157. Składowe opracowania informacji o „małej ojczyźnie”

Podczas wybierania sposobu prezentacji powinieneś/powinnaś wziąć pod uwagę, kim będą słuchacze, odbiorcy Twojego wystąpienia. Odpowiedz sobie także na pytanie, która z dostępnych form prezentacji wykorzysta pełnię Twoich uzdolnień, np. plastycznych, pisarskich, muzycznych, teatralnych, ikonograficznych czy z grafiki komputerowej. Masz do dyspozycji szeroką gamę środków przekazu, m.in. plakat, album, esej (krótką rozprawkę, w której zaznaczysz swoje osobiste wspomnienia), wystawę i wreszcie najpopularniejszą wśród dzisiejszej młodzieży prezentację multimedialną.

Potrafisz to wykonać

1. Co uważasz za swoją „małą ojczyznę”? Uzasadnij swój wybór.
2. Omów trzy wybrane sposoby zbierania informacji o swojej „małej ojczyźnie”.
3. Którą formę prezentacji i dlaczego wybierzesz, przedstawiając „małą ojczyznę” uczniom swojej szkoły?

Seria podręczników geografii wydawnictwa SOP Oświatowiec Toruń dla klas 5-8 szkoły podstawowej obejmuje cztery tytuły, które odpowiadają kolejnym działom z podstawy programowej:

Teraz geografia 5

Mapa Polski, Krajobrazy Polski, Łądy i oceany na Ziemi, Krajobrazy świata

Teraz geografia 6

Ruchy Ziemi, Współrzędne geograficzne, Geografia Europy, Sąsiedzi Polski

Teraz geografia 7

Środowisko przyrodnicze Polski, Społeczeństwo i gospodarka Polski, Relacje między elementami środowiska geograficznego, Własny region, „Mała ojczyzna”

Teraz geografia 8

Azja, Afryka, Ameryka Północna i Południowa, Australia z Oceanią, Obszary okołobiegunowe

SOP Oświatowiec Toruń sp. z o.o.

ul. PCK 9/2, 87-100 Toruń, tel./fax 56 622 52 71

e-mail: sop@sop.torun.pl www.sop.torun.pl